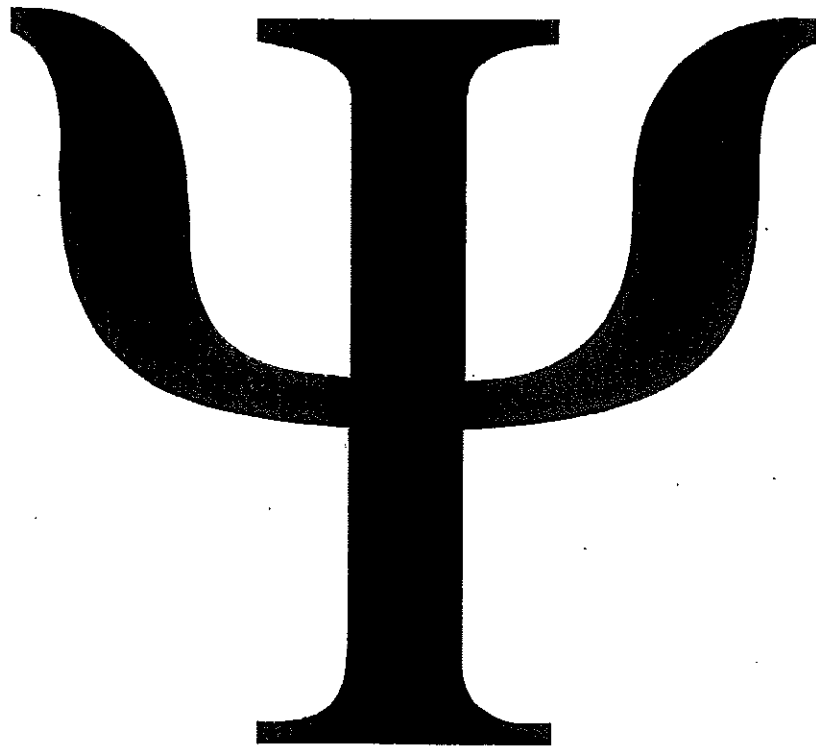


ČESKOSLOVENSKÁ PSYCHOLOGIE

ČASOPIS PRO PSYCHOLOGICKOU TEORII A PRAXI



ACADEMIA
ISSN 0009-062X

6 XLVII
.2003.

METODOLOGICKÉ SOUVISLOSTI VÝZKUMU SHODY MEZI SEBEPOSOUZENÍM A POSOUZENÍM DRUHÝMI¹

MARTINA HŘEBÍČKOVÁ

Psychologický ústav AV ČR Brno

ABSTRACT

Methodological issues of research in agreement self-other

M. Hřebíčková

The study is devoted to methodological issues of research in self-other agreement, and to moderators influencing the rate of agreement. In the first part, two possible ways of calculation of inter-judge agreement are introduced: the comparison of the mean difference and the assessment of the rate of agreement by means of correlations (profile and item-level correlation, intraclass correlation). In the second part of the study, the author deals with four moderators influencing the agreement rate between the judges (judge, target person-judged, judged trait, and information). The study sums up the results of research the objective of which was to find out the degree of agreement between self-rating and peer-rating when evaluating the personal characteristics in the five-factor model of personality, which includes Neuroticism, Extroversion, Openness to experience, Agreeableness, and Conscientiousness assessed by the Czech version of NEO Personality Inventory (NEO-PI-R). A relatively high rate of agreement was achieved

in the self-rating of the individual dimensions of the five-factor model and the peer-rating of the same subjects. Surprisingly, the highest rate of agreement was achieved in the dimension evaluating Openness to experience. As it was expected, the lowest rate of agreement was found in evaluating Neuroticism and Conscientiousness. The rate of agreement between self-rating and peer-rating in various targets (men, women, adolescents, adults) and judges (husbands and wives, siblings, other relatives, friends) in the individual characteristics of the five-factor model does not significantly differ and is relatively high.

key words:

personality judgement, inter-judge agreement, methodological issues of agreement research, moderators of agreement, five-factor model of personality

klíčová slova:

posuzování osobnosti, shoda mezi posuzovateli, metodologické souvislosti výzkumu shody, moderátory shody, pětifaktorový model osobnosti

Vidíme sami sebe stejně jako nás vidí druzí lidé nebo se posuzování sebe sama odlišuje od posuzování druhými? Taková otázka je pro mnohé podstatná z toho důvodu, že sebereprezentace a její vnímání druhými lidmi ovlivňuje to, jak se k nám druzí budou chovat a zpětně ovlivní, jak budeme vnímat sami sebe. Pokud někoho vnímáme jako svědomitého, pak jej doporučíme do manažerské pozice; peníze pravděpodobně zase nepůjdeme člověku, kterého považujeme za nespolehlivého.

Sebeposuzování a posuzování druhými jsou také základními nástroji používanými ve společenských vědách a psychologii zejména. Chceme-li posuzování sebe a druhých využít pro vědecké účely, potřebujeme zjistit, zda se různí posuzovatelé mezi sebou shodují nebo odlišují, posuzují-li sebe a druhé a do jaké míry reflektují sociální realitu. Ozer a Reise (1994) poznamenávají, že pochopit proces, na základě kterého se tvoří správné posouzení osobnosti, je pro psychology klíčový. Sociální pozná-

Došlo: 25. 11. 2002; M. H., Psychologický ústav AV ČR, Veveří 97, 602 00 Brno

¹ Tato studie je součástí grantového projektu GA ČR 406/01/1507 „Shody a rozdíly v sebeposuzování a posuzování druhých“ a výzkumného záměru PsÚ AV ČR AV OZ7025918.

vání (sociální percepce nebo kognice) je důležitým tématem sociální psychologie zpracovávaným v bývalém Československu především slovenskými psychology (Bačová, Baumgartner, 1987, 1992; Baumgartner, 1997; Ruisel, Ruiselová, 1990), ale z poněkud odlišných pozic se řeší i v rámci psychologie osobnosti.

Před více než šedesáti lety zjišťoval Allport (1937) shodu mezi sebeposouzením a posouzením prováděným druhými. Také Cattell a Norman (podle Wiggins, 1973) nahrazovali metody založené na sebeposouzení posuzováním prováděným druhými. Na počátku padesátých let sociální psychologové i psychologové osobnosti prováděli další zkoumání shody mezi sebeposouzením a posuzováním druhými (např. Taft, 1955), ale tyto výzkumy byly záhy ze tří důvodů přerušeny.

TŘI DŮVODY PŘERUŠENÍ VÝZKUMŮ SHODY MEZI POSUZOVATELI

První spočíval v Cronbachově (1955) metodologické kritice, ukazující, jak byly všechny do té doby prováděné výzkumy více závislé na používaných metodách postihujících podobnost ve způsobu odpovědí mezi různými posuzovateli než na shodě mezi posuzovateli. V průběhu dalších dvaceti let pak mnoho sociálních psychologů i psychologů osobnosti podlehlo přesvědčení, že Cronbachovy závěry vylučují realizování výzkumů shody mezi posuzovateli. V pozdější době byly početné výzkumy zaměřeny na zjišťování individuálních odlišností ve schopnostech posuzovat sebe a jiné, které byly realizovány především klinickými psychology usilujícími o postižení prototypického "dobrého posuzovatele" (Schneider, Hastorf, Ellsworth, 1979).

Jiná okolnost, která narušila zájem o výzkum shody v tomto období, bylo zaměření na proces posuzování osobnosti spíše než na jeho obsah. Badatelé zjistili, že mohou snadněji vytvářet experimentální podněty jako např. seznam adjektiv vyjadřujících rysy, a pak zjišťovat, jak tyto podněty ovlivňují hodnocení prováděná v laboratorních podmínkách, spíše než zkoumat posuzování reálných osob (např. Asch, 1946). Při zkoumání sociální percepce zajímají sociální konstruktivisty mentální procesy vnímajícího, jejich pozornosti však unikají charakteristiky osoby, která je posuzována nebo souvislosti mezi sociální percepcí a sociální realitou. Důsledkem takového přístupu ke zkoumání sebeposuzování a posuzování druhých byla orientace na zjišťování podjatosti a stylů odpovídání (response set) nebo chyb při posuzování osobnosti (Kruglanski, Ajzen, 1989; Funder, 1987; Ross, Nisbett, 1991).

V souvislosti s diskusí o konzistenci chování v 70. letech se problematika sebeposuzování a posuzování jinými znovu stala kontroverzním tématem. Spory o to, zda je chování určováno spíše situací nebo je ovlivněno osobností vyústily až do tvrzení, že osobnost ve skutečnosti neexistuje, že existuje pouze v hlavách psychologů osobnosti a rysy nemůžeme využít k tomu, abychom na jejich základě předpovídali chování (Mischel, 2001, původně 1968). Mischel argumentoval tzv. „osobnostním koeficientem“ dosahujícím hodnoty korelace .30 mezi charakteristikou osobnosti a chováním nebo mezi chováním v různých situacích. Shrauger a Schöneman (1979) se domnívali, že neexistuje relativní stálost shody mezi tím, jak lidé vnímají sami sebe a jak jsou vnímáni jinými. Psychologové osobnosti se nebránili takové kritice, chyběly jim relevantní výzkumy a argumenty vyvracející tato tvrzení.

Teprve v 80. letech četné studie ukázaly, že shoda mezi posuzovateli provádějími hodnocení na základě osobnostních rysů je téměř vždy statisticky významná, zvláště tehdy, pokud posuzovatelé znají posuzovanou osobu velmi dobře (např. Albright, Forziati, 1996; Block et al., 1981; McGowen, Gormly, 1976; Cheek, 1982; Funder, 1998;

McCrae, 1982.) McCrae a Costa (1989) shrnuli výsledky deseti prací zjišťujících shodu při hodnocení osobnostních rysů a konstatovali průměrnou korelaci vyjadřující míru shody posouzení 0,45.

DVA DRUHY SHODY

Můžeme zjišťovat míru shody mezi tím, jak jedinec posuzuje sám sebe a tím, jak je posuzován druhým (self-other agreement, dále jen shoda). Někdy bývá tento druh shody zaměňován za správnost posuzování, ale ve skutečnosti je tento druh shody jen jedním z indikátorů správnosti.

Méně často bývá zkoumána shoda mezi dvěma a více různými posuzovateli při posuzování třetí (cílové) osoby. Nejvíce pozornosti tomuto druhu shody věnoval Kenny (1994), který ji nazývá konsensem (other-other agreement), dále jen konsensus.

V empirických studiích se potvrzuje, že shoda mezi sebeposouzením a posouzením druhými lidmi (self-other agreement) bývá nižší než shoda dvou (nebo více) lidí při posuzování osobnosti jiného člověka (other-other agreement) (Levesque, Kenny, 1993; John, Robins, 1993).

John a Robins (1994) to zdůvodňují tak, že sebepercepce se od percepce druhých lidí liší především ze tří důvodů. Předpokládá se, že jedinec disponuje informacemi dostupnými z předchozích zkušeností, zná své myšlenky a záměry, které pozorovateli nejsou dostupné (Jones, Nisbet, 1971). Druhý důvod se týká skutečnosti, že lidé obvykle nemají možnost sledovat své vlastní chování z perspektivy pozorovatele (Storms, 1973). Třetí důvod pak zahrnuje okolnost, že pokud jedinci provádějí sebehodnocení, jsou zaměřeni více na své vnitřní prožitky a zkušenosti, než když hodnotí druhé.

Kenny (1996) uvádí tři možná vysvětlení pro skutečnost, že míra konsensu se obvykle vyšší než míra shody. Sebeposouzení může být ovlivněno snahou posuzovat se co nejpozitivněji, budovat si pozitivní image. Vylepšování sebe sama je podle Allporta (1937) základním lidským motivem, který souvisí s potřebou přežít. Druhý důvod spočívá v tom, že posuzovatelé mezi sebou komunikují, a proto se mohou více shodovat. Také sebepercepce může být ovlivněna komunikací s druhými, především s lidmi, kteří jsou pro nás významní, což mohou být rodiče, partneři, blízcí přátelé. Tito lidé však neovlivňují to, jak je jedinec vnímán dalšími lidmi. Třetí vysvětlení spočívá v rozdílných podnětech, které mají k dispozici posuzovatelé. Při posuzování jiných máme k dispozici ohraničené informace, jsme odkázáni na přímo pozorované chování, sebeposouzení pak může být ovlivněno vnitřními prožitky a minulostí, která posuzovatelům nemusí být známa. Posuzovatelé se pak logicky mezi sebou více shodují, protože vycházejí při posuzování ze stejných zdrojů.

JAK ZJIŠŤOVAT MÍRU SHODY

Míra shody může být zjišťována dvěma odlišnými způsoby. Můžeme ji zjišťovat jako odlišnost průměrů nebo s použitím korelací.

Odlišnosti průměrů

Analýza odlišností průměrů v posuzování osobnosti určuje do jaké míry se absolutní úroveň posouzení rysů shoduje nebo odlišuje mezi posuzovateli, různými druhy posouzení nebo kontextů, ve kterých posouzení probíhá. Tento postup lze využít chceme-li např. zjistit, jestli lidé obecně dávají vyšší posouzení určitému rysu (třeba sociálně žádoucímu), když posuzují sebe než když posuzují druhé. Nebo pokud chceme ověřit, zda lidé, kteří dlouhou dobu znají cílovou osobu, ji posuzují jinak než posuzovatelé, kteří ji znají kratší dobu.

Takto zjišťované rozdíly mezi průměry zachycují spíše odlišnosti mezi skupinami jedinců než jednotlivců. Lze je využít k identifikování obecných tendencí různých skupin posuzovatelů hodnotit cílové osoby na posuzovací škále určitým způsobem.

Analýza průměru je používána převážně ve studiích zjišťujících zkreslení při posuzování (např. tendenci hodnotiti sebe sama pozitivněji než druhé, Kunda, 1987; Miller, Ross, 1975).

Jako příklad je uvedeno srovnání průměrů dosažených při sebeposouzení a posouzení druhými na škálách NEO osobnostního inventáře určeného pro zjišťování pěti obecných dimenzí osobnosti (informace o obsahu jednotlivých škál NEO-PI-R a jejich psychometrických charakteristikách již byly publikovány (Hřebíčková, 2002; Hřebíčková, Urbánek, Čermák, 2002), proto na tomto místě zmíníme pouze údaje o reliabilitě metody (Cronbachova vnitřní konzistence) pohybující se v rozmezí od 0,91 do 0,88 pro sebeposouzení a od 0,93 do 0,89 pro posouzení druhými. Srovnáme-li průměry reliability 30 subškál v americké i české verzi NEO-PI-R zjistíme, že na základě sebeposouzení byla zaznamenána v obou zemích nižší reliabilita než na základě posouzení druhého. Lidé jsou si pravděpodobně jistější, když posuzují druhé, než když posuzují sebe.

Respondenti, kteří se účastnili tohoto výzkumu, provedli jednak sebeposouzení na základě NEO-PI-R a byli současně posouzeni jedním posuzovatelem, který je znal. Z údajů uvedených v tab. 1 vyplývá, že při sebeposouzení si jedinci přisuzují vyšší míru *neuroticismu* a *otevřenosti vůči zkušenosti* ve srovnání s posouzením prováděným druhými. Druzí naopak posuzují tytéž respondenty jako extravertovanější a svědomitější ve srovnání s jejich sebeposouzením. V dimenzi postihující míru přívětivosti nebyly mezi sebeposouzením a posouzením druhými nalezeny statisticky významné odlišnosti.

Prostřednictvím analýzy průměrů však nezjistíme, zda např. cílová osoba, u níž jeden posuzovatel provedl posouzení jednoho rysu určitým způsobem, byla stejně posuzována i dalším posuzovatelem.

Tab. 1 Srovnání průměrů na škálách NEO osobnostního inventáře při sebeposouzení a posouzení druhými

škály NEO-PI-R	sebeposouzení		posouzení druhým			
	M	SD	M	SD	t	p
neuroticismus	93,46	24,26	87,02	25,48	7,54	***
extraverze	105,73	22,22	108,68	21,82	-4,55	***
otevřenost vůči zkušenosti	115,60	24,15	106,38	23,27	13,32	***
přívětivost	119,27	23,50	119,72	19,12	-0,62	n.v.
svědomitost	114,14	27,07	120,81	22,51	-8,02	***

Poznámky: Výzkumu se účastnilo 909 respondentů ve věku 14-84 let, průměrný věk 35,66 let. M = průměr, SD = standardní odchylka, t = hodnoty t-testů, *** p = < .0001. n.v. = není statisticky významný rozdíl.

Stanovení míry shody pomocí korelace

Pro stanovení míry shody mezi různými druhy posouzení cílové osoby se obvykle používá korelační analýza. Korelace můžeme počítat mezi sebeposouzením a posouzením druhých nebo mezi více posuzovateli při posuzování cílové osoby. Koeficienty korelací v tomto případě například vyjadřují, zda lidé, kteří se posuzují jako extraverti, mají tendenci být posuzováni v této charakteristice obdobně také druhými ve srovnání s lidmi, kteří se posuzují v sociabilitě níže. Korelace pak vyjadřují míru shody a také konvergentní validitu.

Korelace profilů

Ve většině výzkumů je korelace mezi posuzovateli počítána napříč osobnostními profily nebo napříč proměnnými nebo položkami. První metoda zjišťuje míru shody mezi úplným souborem posouzení osobnosti provedeným jedním posuzovatelem a úplným

souborem posouzení osobnosti provedeným druhým posuzovatelem. V tomto případě X proměnné jsou všechna posouzení od jednoho posuzovatele a Y proměnné jsou všechna posouzení od jiného posuzovatele. X proměnné tvoří sebeposouzení dané cílové osoby a Y proměnné tvoří kompletní soubor posouzení provedených druhou osobou. Jedná se o výpočet shody profilů, který lze stanovit pro jednu cílovou osobu a jednoho posuzovatele nebo mezi více posuzovateli. Prakticky se pak vypočítá tolik korelací, kolik je párů posouzení. Schematické znázornění profilové korelace je uvedeno v tab. 2.

Tab. 2 Schematické znázornění korelace profilů

posuzovatelky	položka 1	položka 2	položka 100	
Pavčina (sebe)	X_{1P}	X_{2P}	X_{100P}	r_p = shoda mezi sebeposouzením Pavčiny a jejím posouzením Eliškou
Eliška (posuzuje Pavčnu)	Y_{1P}	Y_{2P}	Y_{100P}	

V úvodu zmíněné Cronbachovy výhrady směřovaly k tomuto druhu korelací, které byly ve výzkumech shody mezi posuzovateli v té době hojně používány (Cronbach, 1955). Ve svém kritickém článku Cronbach poukázal na to, jak může být podobnost skóre profilů ovlivněna jinými faktory než schopností posuzovatele správně posoudit cílovou osobu. Hovoří v něm o třech různých faktorech, které míru shody ovlivňují: elevaci (povyšení), diferenciální elevaci a stereotypní správnosti. Elevace vyjadřuje tendenci posuzovatele a cílové osoby nebo dvou posuzovatelů preferovat např. spíše vyšší než nižší hodnocení rysů. Diferenciální elevace podle Cronbacha pak znamená, že posuzovatel a cílová osoba nebo dva posuzovatelé mají sklon posuzovat jistou cílovou osobu stejně vysoko nebo nízko jako jiné osoby nezávisle na tom, jaký konkrétní rys je posuzován. Oba druhy elevace mohou zvýšit míru shody profilů. Další Cronbachova připomínka se týká stereotypní správnosti. Termín stereotypní podle Fundera (1999) ne zvolil Cronbach správně, protože se spíše jedná o průměrnou, konstantní, základní správnost a pojmenování stereotypní správnost má podle něj pejorativní konotace. Jedná se o tendenci posuzovatelů posuzovat na škále určitý rys výše než jiný (např. vlastnost *čestný* je posuzována na škále výše než vlastnost *chladný* nezávisle na tom, kdo je posuzován). Pokud se tato tendence mezi posuzovateli projeví, pak míra shody mezi posuzovateli nesouvisí s posuzováním konkrétní cílové osoby. Posuzovatel se může shodovat jednoduše proto, že bude hádat u každého rysu průměrnou hodnotu všech posouzení všech cílových osob a bude ignorovat individuální odlišnosti cílové osoby. Jackson (podle Fundera, 1999) k tomu poznamenává, že tato tendence je zcela přirozená, protože když posuzujeme jednotlivého člověka, vždy bereme v úvahu i své znalosti o lidech jako takových.

O překonání Cronbachových výhrad se pokusil např. Kenny (1994) vytvořením SRM modelu (The Social Relation Model), v němž se zaměřuje na shodu mezi posuzovateli při posuzování jednotlivých rysů a nikoliv celého profilu, čímž se vyhýbá Cronbachovým výhradám směřujícím k stereotypní správnosti. Konkrétní aplikace tohoto modelu vyžaduje speciální výzkumný postup „každý s každým“, který je založen na posuzování minimálně čtyř jedinců, vychází se tedy z údajů ze 12 vzájemných posouzení. Takto získaná data se zpracovávají pomocí analýzy rozptylu a zjišťuje se, kolik rozptylu připadá na posuzovatele, cílovou osobu a kolik na jejich vzájemnou interakci. Jedním z nejzajímavějších Kennyho (1994) empiricky podložených závěrů získaných za použití SRM je, že lidé se shodují v tom, jak se posuzují, protože cílová osoba i posuzovatel zakládají své dojmy na stejných informacích, jimiž je chování cílové osoby. Neboli ty vidíš, jak se chová a já vidím, jak se chová a to je důvod, proč se shodujeme v tom, co obvykle dělám a tedy jaký obecně jsem. Podle Fundera (1999) je však uplatnění SRM z několika důvodů obtížné. Vyžadována jsou odpovídající data („každý s každým“), jejichž získání je organizačně náročné, navíc drahé a je nezbytné získávat údaje od jedinců, kteří se vzájemně přibližně stejně dobře znají (třída, rodina). Jinou nevýhodou je, že výsledky analýzy rozptylu jsou obtížněji interpretovatelné ve srovnání s korelačními koeficienty vyjadřujícími míru shody.

Korelace položek

Další metoda, která překonává nebezpečí zkreslení míry shody stereotypní správností, jak ji popisuje Cronbach, je korelace položek. Namísto porovnávání celého profilu se koreluje hodnocení posuzovatele na jednotlivé položce. X proměnná je v tomto případě sebesouzení všech jedinců na souboru této jedné položky. Y proměnná je pak korespondující posouzení na této položce získané od posuzovatelů. Počítáme-li korelaci mezi sebesouzením a posouzením druhých na jednotlivých položkách například cílovými osobami, nejsou výsledky ovlivněny stereotypní správností. Pokud by všichni respondenti pouze hádali průměrnou „stereotypní“ odpověď pro danou položku, bude mít tato položka stejný skóre od posuzovatele i posuzovaného a korelace bude nulová. Korelace položek je schematicky znázorněna v tab. 3.

Tab. 3 Schematické znázornění korelace položek pro výpočet shody mezi posuzovateli

cílová osoba	sebesouzení	posouzení druhým
Pavčina	X_{IP}	Y_{IP}
Viktor	X_{IV}	Y_{IV}
David	X_{ID}	Y_{ID}
	• • •	• • •
	r_1 = korelace mezi sebesouzením a posouzením druhým pro první položku	

I tento postup však má některé nevýhody. Nezískáme skóre pro jednotlivé cílové osoby a posuzovatele. Obtížněji lze tedy zjišťovat individuální odlišnosti posuzovatelnosti a schopnosti posuzovat druhé.

Avšak ani výzkum moderujících proměnných, které ovlivňují schopnost posuzovat druhé pomocí korelace položek, není neuskutečnitelný. Např. pokud bychom chtěli zjišťovat rodové odlišnosti ve schopnosti posuzovat druhé, rozdělili bychom soubor na podsoubor posuzovatelů mužů a posuzovatelek žen a počítali bychom shodu mezi posuzovateli pomocí korelací položek zvlášť pro oba podsoubory. Nejčastěji se však korelace položek používá při stanovení míry shody jednotlivých osobnostních charakteristik. Zjistilo se například, že při posuzování rysů přímo přístupných pozorování je shoda mezi posuzovateli vyšší než při posuzování rysů, na jejichž výskyt usuzujeme pouze na základě slovní výpovědi (podrobněji viz moderátory shody – posuzovaný rys).

Stanovení míry konsensu: vnitrotřídní korelace

Míru shody mezi dvěma a více posuzovateli při posuzování cílové osoby zjišťoval ve svých výzkumech především Kenny uplatňující již zmíněný postup „každý s každým“ s následnou analýzou rozptylu. Jinou metodou, která se používá pro stanovení míry shody mezi několika posuzovateli, je vnitrotřídní korelace párů posuzovatelů, známá pod zkratkou ICC (Shrout, Fleiss, 1979). Máme-li například k dispozici 100 cílových osob, které byly posouzeny osobami A, B, C, pak data uspořádáme do dvou sloupců (vytvoříme páry posuzovatelů, viz tab. 4).

Stejný postup se uplatní pro páry posuzovatelů A s C a B s C. V tomto konkrétním případě pak máme dva sloupce proměnných a 600 řádků. Vnitrotřídní korelace je Pearsonova korelace těchto dvou proměnných.

Každý z uvedených postupů výpočtu shody mezi posuzovateli má výhody i omezení. Badatel se proto vždy musí rozhodnout podle konkrétního výzkumného problému, kterou z uvedených metod pro zpracování údajů při posuzování osobnosti použije.

Tab. 4 Uspořádání proměnných pro mezitřídní korelaci

A1	B1
A2	B2
...	...
A100	B100
B1	A1
B2	A2
...	...
B100	A100

MODERÁTORY SHODY MEZI SEBEPOSOUZENÍM A POSOUZENÍM DRUHÝM

John a Robins (1993) upozorňují, že vždy nelze očekávat vysokou míru shody mezi posuzovateli. Míru shody mezi posuzovateli podle nich ovlivňuje přinejmenším 5 faktorů: a) obsah dimenze (rysové charakteristiky), která je posuzována; b) pozorovatelnost rysové relevantního chování; c) sociální žádoucnost posuzovaného rysu; d) míra známosti mezi posuzovatelem a posuzovaným; e) individuální odlišnosti ve schopnosti posuzovat. Stejně moderátory shody uvádí také Kenny (1994).

Funder (1999) uvádí následující moderátory shody mezi posuzovateli: 1. posuzovatel (provádí posouzení), 2. cílová osoba (je posuzována), 3. charakteristika, která je posuzována (rys) a 4. informace, u které rozlišuje její kvantitu (jak dlouho se posuzovatel a posuzovaný znají) a kvalitu (v jakém vztahu jsou posuzovaný a posuzovatel).

Posuzovatel

Zda se lidé od sebe odlišují ve schopnosti posuzovat druhé, bylo častým tématem výzkumů shody a samotný jedinec, který provádí posouzení, je důležitým moderátorem shody při posuzování. Posuzování osobnosti je komplexní problém a nezakládá se pouze na vyhodnocení jednoho podnětu, vždy se jedná o analýzu různého chování v odlišných kontextech vyžadující získání *explicitních a implicitních znalostí* o osobnosti. V případě explicitních informací jde o získání údajů o konkrétní osobnosti takovým způsobem, že pozorujeme její chování v různých situacích a kontextech. Implicitní znalosti si jedinec osvojuje prostřednictvím praxe a zpětné vazby a na základě zkušeností s jednáním s různými lidmi v různých situacích. Dobrý posuzovatel musí mít zkušenosti s interpersonálními kontakty v různých situacích. Znamená to ale, že introverti jsou v nevýhodě? Akert a Panter (1988) skutečně zjistili, že extraverti jsou lepší v dekódování neverbálních podnětů v sociálních interakcích.

Posuzování druhých lidí ovlivňují také *percepční a kognitivní schopnosti* posuzovatele. Lidé se smyslovým postižením nebudou mít při posuzování druhých k dispozici všechny dostupné informace. Slepý nemá možnost pozorovat neverbální projevy, hluchý zase sílu a melodiku hlasových projevů. Také lidé bez smyslových postižení se od sebe liší ve schopnosti vnímat různé podněty. Někteří lidé v průběhu rozhovoru pozorně naslouchají, jiní si už připravují svůj vlastní monolog a nedávají pozor. Brody (1996) empiricky potvrdil, že téměř všechny nástroje zjišťující různé schopnosti pozitivně korelují. Lidé, kteří vynikají v jedné schopnosti mají tendenci vyniknout i v jiné. Lze tedy předpokládat, že IQ a další specifické kognitivní schopnosti budou asociovány se správným posuzováním osobnosti. Havenstein a Alexander (1991) již např. prokázali, že inteligentnější lidé správněji posuzují emoce a výkonnost druhých.

Jiným důležitým aspektem ovlivňujícím posuzování osobnosti je *motivace posuzovatele*. Situační okolnosti a aspekty posuzovatelovy vlastní osobnosti mohou ovlivnit, do jaké míry se posuzovatel zajímá o druhé, jestli se s nimi při posuzování jejich osobnosti shoduje a zda je posuzuje správně. Pokud je posuzovatel přesvědčen, že na jeho posuzování záleží důležité závěry, pak je jeho posuzování správnější (Flink, Park, 1991).

Ve výzkumných studiích usilujících o postižení charakteristik dobrého posuzovatele se výsledky nepotvrzují jednoznačně. Podle Tafta (1955) je dobrý posuzovatel inteligentní, sociálně dovedný, psychologicky přizpůsobivý. Borman (1979) poukázal na to, že individuální odlišnosti posuzovatelů ovlivňují správnost hodnocení pracovního výkonu jiných. Výkony druhých dokáže správně posoudit vyrovnaný, společenský a trpělivý posuzovatel, mající navíc sociální převahu. Oba výzkumy se shodují v tom, že dobrý posuzovatel je sociálně aktivní a psychicky vyrovnaný. Marangoni se spolupracovníky (1995) zjistili vysokou míru shody mezi posuzovateli, kteří měli schopnost empatie při posuzování druhých. Kolar (1995) zkoumal individuální odlišnosti v posuzování osobnosti přátel a známých stejného pohlaví. Zjišťoval shodu mezi sebeposouzením a posouzením druhými, dalším kritériem bylo posuzování relevantního chování, které bylo prezentováno na videu. Tato dvě kritéria spolu statisticky významně korelovala (0,41 mezi muži, 0,39 mezi ženami). Mezi muži a ženami nebyly zaznamenány rozdíly ve schopnosti posuzovat druhé, avšak výzkum poukázal na to, že muži a ženy, kteří jsou dobrými posuzovateli, mají různé osobnostní charakteristiky. Dobrý posuzovatel – muž se charakterizuje jako extravertovaný, sympatický, dobře připravený, neprožívající pocitu nejistoty, úzkosti. Obdobně druzí popisují mužské dobré posuzovatele jako extravertované, klidné a zajímavější se o druhé. Dobrá posuzovatelka se popisuje jako sociálně vnímavá, mající široký okruh zájmů, zajímavější se o filozofické problémy, nekonvenční a liberální. Tyto charakteristiky se však neshodovaly s těmi, které udávali druzí. Ti posuzovali dobré posuzovatelky jako nevýrazné v neverbálních projevech, mlčenlivé a chladné. U žen je pravděpodobně schopnost správně posuzovat druhé vázána méně na sociální aktivity a extraverci, než je tomu u mužů, a souvisí s interpersonální senzitivitou a zájmy, a právě tyto charakteristiky jsou pro druhé méně rozpoznatelné.

Cílová osoba

Důležitým moderátorem shody mezi posuzovateli je kromě posuzovatele, který provádí posouzení, také osoba, která je posuzována (cílová osoba). Vychází se přitom z předpokladu, že někteří lidé jsou snadněji „čitelní“ než jiní. Lidé, jejichž chování obsahuje množství informací odkazujících k jejich osobnostním vlastnostem a jsou aktivnější, jsou také snadněji posuzovatelní než do sebe uzavření lidé. Předpokládá se, že sociálně aktivní extraverti budou snáze posuzovatelní. Ambady se spolupracovníky (1995) zjistili, že jedinci zřídka projevující své emoce jsou obtížněji posuzovatelní než ti, kteří své emoce naplno projevují. Opakovaně se potvrdilo, že ženy jsou posuzovány správněji než muži, protože ve srovnání s muži mají výraznější neverbální projevy, intenzivnější mimiku tváře a používají výraznější gesta (Buck, 1984; DePaulo, 1992). Chování cílové osoby však nemusí vždy přinášet relevantní informace o její osobnosti. Snyder a Ickes (1985) rozlišují „slabé situace“, které produkují chování přinášející více informací o osobnosti než „silné situace“, v nichž jsou *situační tlaky* tak silné, že stírají vliv individuálních rozdílů. Učitele můžeme posuzovat podle toho, jak je oblečen, co říká, jak tráví den, kdežto ceremoniář pohřební služby je v situaci, kdy nemá příležitost projevovat své individuální odlišnosti.

Druhá okolnost způsobující, že chování nepřináší relevantní informace o osobnosti je, když cílová *osoba úmyslně klame*, něco jiného říká a něco jiného dělá. Snyder (1987) vytvořil koncept sebemonitorování, podle něhož člověk přizpůsobuje své chování změnám okolí. Jedinci mající velkou schopnost sebemonitorování budou obtížněji posuzovatelní, než jedinci s nízkou schopností sebemonitorování, jejichž chování je konzistentní v různých situacích.

Třetí možné narušení spojitosti chování s osobnostními charakteristikami nastává v případě *nekonzistentní, neorganizované osobnosti*. Bem a Allen (1974) zkoumali

odlišnosti mezi lidmi s konzistentním a nekonzistentním chováním v různých situacích a zjistili, že jedinci, kteří se v určitém rysu posuzovali konzistentně, se shodovali s posouzením tohoto rysu prováděným druhou osobou.

Colvin (1993a,b) empiricky ověřil a v longitudinálním výzkumu potvrdil, že při posuzování cílových osob konzistentních ve svém chování v experimentálních i reálných situacích se posuzovatelé více shodují. Neznamená to, že *posuzovatelnost* by byla nějakým samostatným rysem, ale je vlastně manifestací koherentní, stabilní a zdravé osobnosti. Takoví lidé se projevují stejně vůči všem lidem, se kterými se stýkají, a proto je jednodušší předpovědět jejich chování, resp. posoudit jejich osobnostní charakteristiky.

O jedincích, jejichž chování lze obtížně předvídat, i v tom případě, že víme, jak se v minulosti chovali, předpokládáme, že budou obtížněji posuzovatelní, proto se předpokládá obtížnější posuzovatelnost a nižší míra shody mezi sebeuposouzením adolescentů a jejich posouzením druhými. Tento předpoklad se nepodařilo empiricky zatím jednoznačně potvrdit. McCrae se spolupracovníky (McCrae a kol., v tisku) zjišťovali míru shody mezi sebeuposouzením a posouzením druhými českých a ruských respondentů na škálách NEO osobnostního inventáře určeného k diagnostice pěti obecných dimenzí osobnosti u různých cílových osob (adolescenti, dospělí). Pouze v případě posuzování ruských adolescentů byla zaznamenána nižší míra shody než při posuzování dospělých. U českých respondentů se tento předpoklad potvrdil pouze v dimenzi postihující *neuroticismus*, ale např. při posuzování *přívětivosti* a *svědomitosti* byla zaznamenána vyšší míra shody mezi adolescentními posuzovateli než při posuzování dospělých.

Obtížně posuzovatelní mohou být neurotici, jejichž úzkostnost a impulzivnost by mohla ovlivnit předvídatelnost jejich chování. Reise a Waller (1993) zjistili, že obtížně posuzovatelní jsou jedinci s nižší mírou subjektivně prožívané osobní pohody, s problematickým přizpůsobováním stresovým situacím, odcizení realitě, agresivní, mající obtíže se sebekontrolou. Také některé poruchy osobnosti mohou být příčinou obtíží v posuzovatelnosti. Narcisté sice produkují relevantní a pozorování přístupné chování, záleží však na tom, zda posuzovatel správně rozpozná, že se předvádějí.

Posuzovaný rys

Provedené výzkumy dokumentují, že shoda mezi posuzovateli je vyšší, posuzují-li se respondenti na základě určitých rysových osobnostních charakteristik, než když posuzují jiné rysové osobnostní charakteristiky. Norman a Goldberg (1966) zkoumali shodu mezi posuzovateli na základě pěti obecných dimenzí osobnosti (*extraverze, přívětivost, svědomitost, emocionální stabilita a otevřenost* nebo *intelekt*), které byly zjišťovány na 20 bipolárních škálách. Ve dvou případech zjistili nejvyšší míru shody u *extraverze* (např. *povídavý x mlčenlivý*) a nejnižší shodu u *emocionální stability* (*klidný x neklidný*). Mezi těmito dvěma dimenzemi se co do míry shody nacházela *přívětivost* (*dobrosrdečný x necitelný*), *svědomitost* (*zodpovědný x nezodpovědný*) a *intelekt* (*intelektuální x omezený*). Tyto výsledky se potvrdily i v několika dalších studiích. Ve výzkumu, v němž byl použit California Q set (Block, 1978), Funder a Dobroth (1987) zjistili, že shoda mezi sebeuposouzením a posouzením druhým člověkem je vyšší u položek vztahujících se k *extraverzi* a nejnižší u položek vyjadřujících *neuroticismus*. Kenny (1994) našel rovněž rozdíly při posuzování na základě dimenzí Big Five. V jeho výzkumech se opět potvrdilo, že při posuzování rysů vztahujících se k *extraverzi* bylo dosaženo nejvyšší míry shody. Obdobné výsledky byly zaznamenány také mezi sebeuposouzením a posouzením druhým v české a ruské verzi NEO osobnostního inventáře (McCrae a kol., v tisku). V české verzi NEO-PI-R však byla nejvyšší shoda mezi posuzovateli zaznamenána pro charakteristiky *otevřenosti vůči zkušenosti* (výsledky jsou shrnuty v tab. 5).

Kenrick a Stringfield (1980) jako jedni z prvních poukázali na to, že významným moderátorem shody mezi sebeuposouzením a posouzením druhým může být **pozorovatelnost rysu** (do jaké míry je rys přístupný pozorování). Čím více je rys přímo pozorovatelný, tím je pravděpodobnější, že se posuzovatelé budou při jeho posuzování shodovat. Např. sociabilitu lze snadněji posuzovat, protože relevantní chování je

Tab. 5 Míra shody mezi sebeposouzením a posouzením druhými na škálách NEO-PI-R v českých a ruských datech

škály NEO-PI-R	CZ	R
<i>r</i>		
neuroticismus	0,50	0,51
extraverze	0,62	0,57
otevřenost vůči zkušenosti	0,65	0,47
přívětivost	0,53	0,48
svědomitost	0,51	0,43

Poznámky: CZ = výsledky české studie, R = výsledky ruské studie, *r* = korelace mezi sebeposouzením a posouzením druhým, všechny korelace jsou významné, $p < .001$, počet respondentů v české studii $N = 714$, počet respondentů v ruské studii $N = 800$.

přístupné pozorování druhých, než sklon k přemítání nebo dennímu snění, které musíme posuzovat většinou na základě slovních výpovědí člověka, o nichž se jedinci vůbec nemusejí zmiňovat nebo mohou být prezentovány zkresleně.

Různé osobnostní charakteristiky mají různý *hodnotící aspekt*. Jsou charakteristiky, které by chtěli mít všichni (*odvážný, inteligentní*) a jiné charakteristiky by lidé většinou mít nechtěli (*krutý, pokrytecký*). John a Robins (1993) zjistili, že shoda mezi posuzovateli provádějícími posouzení na velkém množství rysů se mění nejen v závislosti na tom, do jaké míry lze rysově relevantní chování pozorovat, ale také na jeho hodnotitelnosti (do jaké míry je rys relativně neutrální – např. *povídavý*, nebo sociálně žádoucí, popř. sociálně nežádoucí – např. *svědomitý x krutý*). Zjistili, že shoda mezi posuzovateli je vyšší, pokud je rys pozorovatelný a je současně hodnocen jako relativně neutrální. Rysy spadající do dimenze *extraverze* jsou hodnoceny jako pozorovatelné a relativně neutrální, což vysvětluje nejvyšší míru shody zjištěnou u *extraverze*. Rovněž některé další studie tyto výsledky potvrzují (Funder, Dobroth, 1987; Funder, Colvin, 1988).

Gosling a spolupracovníci (2002) publikovali výsledky zajímavého výzkumu, ve kterém bylo posuzováno pět obecných charakteristik osobnosti podle toho, jak vypadala ložnice posuzovaných. Zjistili, že *svědomitost* (indikuje ji uklizená ložnice) a *otevřenost vůči zkušenosti* (indikuje ji mnoho knih a časopisů v místnosti) byly na základě vzhledu ložnice posuzovány nejspíšeji. Pozorovatelnost rysů se tedy může měnit podle toho, jak jsou rysy nahlíženy, jakou optikou se na ně díváme.

Ačkoli se opakovaně potvrzuje, že snadno pozorovatelné rysy jsou asociovány s extraverzí a sociálními dovednostmi, obtížněji pozorovatelné pak s motivací k práci a odolností vůči psychické zátěži, především představitelé dekonstruktivismu se domnívají, že posuzování osobnosti není založeno na tom, jakou má konkrétní posuzovaný osobnost, ale na jeho sociálně konstruované reputaci. Skutečnost, že při posuzování pozorovatelných rysů se posuzovatelé shodují více než při posuzování rysů, které lze obtížně pozorovat, podporuje tvrzení, že posuzování druhých je založeno spíše na pozorování chování než na procesech sociálního konstruování.

Informace

Posledním moderátorem správnosti posouzení osobnosti, který je v dostupné literatuře zmiňován, jsou informace, na nichž je posouzení založeno. Informace mohou postihovat jednak *kvantitu* (jak dlouho se posuzovatel a posuzovaný znají) a vyjadřují také *kvalitu* vztahu mezi posuzovatelem a posuzovaným.

Důležitým předpokladem posuzování druhých je možnost dostatečně dlouhou dobu pozorovat cílovou osobu. Vliv intenzity pozorování chování na správnost posouzení byla pojmenována jako „efekt obeznámenosti“ (Funder, Colvin 1988). Existuje několik studií, které dokazují, že lidé, kteří se znali déle, vykazují vyšší míru shody při posuzování než ti, kteří se znají kratší dobu (Colvin, Funder, 1991; Paunonen, 1989; Watson, 1989, Kenny, 1994).

Norman a Goldberg (1966) byli pravděpodobně prvními, kteří prokázali, že shoda mezi posuzovateli na základě dimenzí pětifaktorového modelu osobnosti byla vyšší ve skupině dobrovolníků, kteří společně trénovali po dobu 3 měsíců než ve skupině studentů, kteří se posuzovali první den jejich studia. Obdobně Funder a Colvin (1988) zjistili, že průměrná korelace vyjadřující míru shody mezi sebeposouzením a posouzením blízkými přáteli na základě 100 položek California Q set dosáhla hodnoty 0,27, kdežto shoda mezi sebeposouzením a posouzením provedeným posuzovatelem, který posuzoval pozorovaného pouze na základě 5 minutového záznamu na videu dosáhla hodnoty 0,05. Borkenau a Lieblerová (1992, 1993) se zaměřili na hodnocení prováděná cizími lidmi a na zkoumání prvního dojmu jako zdroje shody mezi více posuzovateli při posuzování cílové osoby. Prokázali, že první dojem o osobě je poměrně věrohodný při posuzování *extraverze* a *svědomitosti*. Colvin a Funder (1991) zjistili, že posouzení prováděná cizími lidmi byla stejně úspěšná jako posouzení prováděná známými v případech, kdy cizí lidé předpovídali chování posuzovaných v takových situacích, které se podobaly těm, v nichž pozorovali posuzovanou osobu. Funder, Kolar a Blackman (1995) empiricky ověřili Kenného předpoklad (1994) o tom, že shoda (mezi sebeposouzením a posouzením druhým) se zlepšuje v závislosti na době pozorování posuzované osoby, kdežto konsensus (shoda mezi více posuzovateli při posuzování cílové osoby) nikoli. Konsensus bývá vyšší než shoda, ale nezlepšuje se s dalším pozorováním, kdežto míra shody roste a po 30minutovém pozorování dosáhne úrovně konsensu. Kenny se domníval, že pokud jsou posuzovatelé členy určité skupiny, pak sdílejí stereotypy, které mohou způsobit to, že se i po velmi krátké době pozorování nějaké osoby shodnou v jejím posouzení. Pokud ovšem mají k dispozici delší čas na pozorování posuzované osoby, pak ji posuzují spíše podle aktuálního pozorovatelného chování, avšak to změní spíše obsah konsensu než jeho míru. Představme si například, že Jana – majitelka kosmetického salonu – a Hana – vedoucí tohoto salónu – vybírají novou zaměstnankyni. Na základě pohovoru s uchazečkou se shodly na tom, že je zodpovědná, zdvořilá a kompetentní. Po dvou týdnech se opět sejdou, sdělí si své dojmy a zjistí, že si zákaznice několikrát stěžovaly na odbytou práci nové zaměstnankyně, která se k nim navíc chovala neurvale a dvakrát přišla pozdě do práce. Jana a Hana se proto rozhodly, že ji propustí a shodly se na tom, že nová uchazečka je nekompetentní, nezdvořilá a nespolehlivá. Shoda mezi Janou a Hanou se vlastně v průběhu krátké kariéry uchazečky nezměnila, nejdříve se shodly na tom, že by mohla být dobře pracovnící, po dvou týdnech se shodly na tom, že ji propustí, protože je neschopná. Míra konsensu se v průběhu času nezměnila, ale správnost posouzení ovlivnily dostupné informace.

Růst vlivu obeznámenosti posuzovatelů na shodu při jejich posuzování je často vysvětlován jako artefakt. V přirozeném prostředí lidé zjišťují, kdo má podobné vlastnosti jako oni sami a navazují vztahy právě s těmito lidmi, spíše než s lidmi s odlišnými charakteristikami. Pokud se jich pak badatel zeptá, aby popsali někoho, koho znají, pak nepopisují cílovou osobu, ale sebe. Výsledkem pak je, že jejich popis se bude podobat sebepopisu cílové osoby ne proto, že znají posuzovanou osobu lépe než cizí člověk, ale proto, že jsou cílové osobě podobnější. Baron, Albright, Malloy (1995) však zjistili, že posuzovatelé používají stereotypy tehdy, když mají málo informací o posuzované osobě. V případě, že někoho známe, tak ho posuzujeme podle těchto znalostí, a ne podle sebe nebo nějakých stereotypů.

Také *kvalita* dostupných informací se může podílet na míře shody mezi posuzovateli. Anderson (1984) zjistil, že ti, kteří vyslechli, o čem pokusná osoba přemýšlí, co prožívá, ji posuzovali správněji, než když slyšeli vyprávění o jejích zájmech a aktivitách. Předpokládá se, že pokud známe něčí názory a pocity (manželé, blízký přítel, přítelkyně), tak ho máme šanci správněji posoudit, než když o druhém víme jen to, co dělá (kolega v práci).

Empiricky bylo ověřeno, že manželé se při posuzování shodují více než přátelé (Costa, McCrae, 1992). V původním výzkumu realizovaném v České republice a v Rusku McCrae a spolupracovníci

(McCrae a kol. v tisku) předpokládali, že manželé, sourozenci a lidé v příbuzenském poměru, kteří znají své chování z mnoha různých situací, se budou ve svém posouzení více shodovat než přátelé. Manželé, sourozenci a příbuzní se shodují méně ve srovnání s podskupinou tvořenou přáteli při posuzování charakteristik vztahujících se ke *svědomitosti*. Příbuzní pravděpodobně nemají tolik možnosti o sobě získat relevantní informace o postoji k práci nebo plnění pracovních povinností. Při posuzování těchto charakteristik mohou být přátelé, spolupracovníci nebo spolužáci ve výhodě. Mezi sourozenci nebyla zaznamenána statisticky průkazná korelace v dimenzi zjišťující *neuroticismus*. Sourozenci, stejně jako adolescenti, vykazují nízkou míru shody při posuzování *neuroticismu*. U ruských respondentů byly zkoumány pouze dvě skupiny – manželé a sourozenci; potvrdilo se, že manželé se při vzájemném posuzování shodují více než sourozenci. Výsledky korelací mezi sebesouzením a posouzením prováděným druhými ve čtyřech podskupinách jsou uvedeny v tab. 6.

Tab. 6 Korelace mezi sebesouzením a posouzením druhými na škálách NEO-PI-R u různých skupin posuzovatelů

posuzovatelé	Škály NEO-PI-R					
	N	N	E	O	P	S
manželé	281 (634)	0,48 (0,56)	0,61 (0,62)	0,59 (0,51)	0,56 (0,46)	0,44 (0,47)
sourozenci	55 (166)	0,21 n.s (0,34)	0,61 (0,40)	0,57 (0,34)	0,63 (0,46)	0,48 (0,29)
jiní příbuzní	67	0,66	0,71	0,65	0,42	0,39
přátelé	301	0,50	0,60	0,61	0,52	0,60

Poznámky: N = počet respondentů v jednotlivých podskupinách, v závorce jsou uvedeny počty ruských respondentů; N = *neuroticismus*, E = *extraverze*, O = *otevřenost vůči zkušenosti*, P = *přívětivost*, S = *svědomitost*; n.s. není statisticky významné; v závorkách jsou uvedeny počty respondentů a hodnoty korelací mezi sebesouzením a posouzením druhými v ruských datech.

K ČEMU SLOUŽÍ VÝZKUMY SHODY MEZI POSUZOVATELI

Shoda mezi posuzovateli při posuzování osobnostních charakteristik se v posledních letech zkoumá intenzivněji než tomu bylo v minulosti a toto téma si nachází své místo i v učebnicích psychologie osobnosti (Funder, Colvin, 1997). Výsledky výzkumů shody mezi posuzovateli přináší důležité teoretické poznatky. Opakovaná zjištění vysoké míry shody při posuzování osobnostních rysů mezi posuzovateli potvrzují předpoklad, že osobnost je něco reálného, a nikoliv pouze konstrukt vytvořený psychology osobnosti, přináší důkazy o validitě metod založených na sebesouzení a je jedním z indikátorů správnosti posouzení.

Výzkumy shody mají také praktické konsekvence. Pokud například zjistíme, že máme schopnost předvídat reakce a chování druhých, získáváme tak strategickou výhodu v sociálních interakcích a jednání s druhými.

LITERATURA:

- Akert, R. M., Panter, A. T. (1988): Extraversion and the ability to decode nonverbal communication. *Personality and Individual Differences* 9, 965-972.
- Albright, L., Forziati, C. (1996): Cross-situational consistency and perceptual accuracy in leadership. *Personality and Social Psychology Bulletin* 21, 1269-1276.
- Allport, G. W. (1937): *Personality: A psychological interpretation*. New York, Henry Holt.
- Ambady, N., Hallahan, M., Rosenthal, R. (1995): On judging and being judged accurately in zero-acquaintance situation. *Journal of Personality and Social Psychology* 69, 518-529.
- Andersen, S. M. (1984): Self-knowledge and social inference: The diagnosticity of cognitive/affective and behavioral data. *Journal of Personality and Social Psychology* 46, 294-307.
- Asch, S. E. (1946): Forming impressions of personality. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 41, 258-290.
- Bačová, V., Baumgartner, F. (1987): Soci-

- álne poznávanie v sociálnej psychológii: analýza a hodnotenie doterajšieho vývoja. *Československá psychologie* 31, 3, 192-200.
- Bačová, V., Baumgartner, F. (1992): Sociálne poznávanie. In: Výrost, J. (Eds.): *Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie I*. Bratislava, Veda, 49-107.
- Baumgartner, F. (1997): Sociálne poznávanie. In: Výrost, J., Slaměnik, I. (Eds.) *Sociální psychologie*, Praha, ISV, 99-124.
- Bem, D. J., Allen, A. (1974): On predicting some of the people some of the time: The search for cross-situational consistencies in behavior. *Psychological Review* 81, 506-520.
- Block, J. (1978): The Q-sort method in personality assessment and psychiatric research. Palo Alto, Consulting Psychologists Press.
- Block, J., Buss, D. M., Block, J. M., Gjerde, P. F. (1981): The cognitive style of breadth of categorization: The longitudinal consistency of personality correlates. *Journal of Personality and Social Psychology* 40, 770-779.
- Borkenau, P., Liebler, A. (1992): Trait inferences: Sources of validity at zero acquaintance. *Journal of Personality and Social Psychology* 62, 645-657.
- Borkenau, P., Liebler, A. (1993): Consensus and self-other agreement from minimal information. *Journal of Personality* 61, 477-496.
- Borman, W. C. (1979): Individual difference correlates of accuracy in evaluating others' performance effectiveness. *Applied Psychological Measurement* 3, 103-115.
- Brody, N. (1996): Intelligence and public policy. *Psychology, Public Policy and the Law* 2, 473-485.
- Buck, R. (1984): *The communication of emotion*. New York, Guilford.
- Cheek, J. M. (1982): Aggregation, moderator variables, and the validity of personality tests: A peer-rating study. *Journal of Personality and Social Psychology* 43, 1254-1269.
- Colvin, C. R. (1993a): Childhood antecedents of young-adult judgability. *Journal of Personality* 61, 611-635.
- Colvin, C. R. (1993b): „Judgable“ people: Personality, behavior, and competing explanations. *Journal of Personality and Social Psychology* 64, 861-873.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. (1992): *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R)*. Odessa, Psychological Assessment Resources.
- Cronbach, L. J. (1955): Processes affecting scores on „understanding of others“ and „assumed similarity.“ *Psychological Bulletin* 52, 177-193.
- DePaulo, B. M. (1992): Nonverbal behavior and self-presentation. *Psychological Bulletin* 11, 203-243.
- Flink, C., Park, B. (1991): Increasing consensus in trait judgments through outcome dependency. *Journal of Experimental Social Psychology* 27, 453-467.
- Funder, D. C. (1982): On assessing social psychological theories through the study of individual differences: Template matching and forced compliance. *Journal of Personality and Social Psychology* 43, 100-110.
- Funder, D. C. (1987): Errors and mistakes: Evaluating the accuracy of social judgment. *Psychological Bulletin* 101, 75-90.
- Funder, D. C. (1999): *Personality judgment: A realistic approach to person perception*. San Diego, Academic Press.
- Funder, D. C., Dobroth, K. M. (1987): Differences between traits: Properties associated with interjudge agreement. *Journal of Personality and Social Psychology* 52, 409-418.
- Funder, D. C., Colvin, C. R. (1988): Friends and strangers: Acquaintanceship, agreement, and the accuracy of personality judgment. *Journal of Personality and Social Psychology* 55, 149-158.
- Funder, D. C., Colvin, C. R. (1991): Explorations in behavioral consistency: Properties of persons, situations, and behaviors. *Journal of Personality and Social Psychology* 60, 773-794.
- Funder, D. C., Kolar, D. C., Blackman, M. C. (1995): Agreement among judges of personality: Interpersonal relations, similarity, and acquaintanceship. *Journal of Personality and Social Psychology* 69, 656-672.
- Funder, D. C., Colvin, C. R. (1997): Congruence of others' and self-judgments of personality. In: Hogan, R., Johnson, J., Briggs, S. (Eds.): *Handbook of Personality Psychology*, San Diego, Academic Press, 617-647.
- Gosling, S. D., Jin, K. S., Mannarelli, T., Morris, M. E. (2002): A room with a cue: Personality judgments based on offices and bedrooms. *Journal of Personality and Social Psychology* 82, 379-398.
- Havenstein, N. M., Alexander, R. A. (1991): Rating ability in performance judgments: The joint influence of implicit theories and intelligence. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 50, 300-323.
- Hřebíčková, M. (2002): Vnitřní konzistence české verze NEO osobnostního inventáře (NEO-PI-R). *Československá psychologie* 46, 521-535.
- Hřebíčková, M., Urbánek, T., Čermák, I. (2002): Psychometrické charakteristiky NEO osobnostního inventáře pro sebeuposouzení a posouzení druhého. *Zprávy - Psychologický ústav AV ČR*, 8, 1. Přístupno také na adrese <http://www.psu.cas.cz/dokumenty/neo-pi-r.pdf>, zří 2003.
- Check, J. M. (1982): Aggregation, moderator

- variables, and the validity of personality tests: A peer-rating study. *Journal of Personality and Social Psychology* 43, 1254-1269.
- John, O. P., Robins, R. W. (1993): Determinants of interjudge agreement on personality traits: The Big Five domains, observability, evaluativeness, and the unique perspective of the self. *Journal of Personality* 61, 521-549.
- John, O. P., Robins, R. W. (1994): Accuracy and bias in self-perception: Individual differences in self-enhancement and narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology* 66, 206-219.
- Jones, E. E., Nisbett, R. E. (1971): *The Actor and the observer: Divergent perceptions of the causes of behavior*. Morristown, General Learning Press.
- Kenrick, D. T., Stringfield, D. O. (1980): Personality traits and the eye of the beholder. Crossing some traditional philosophical boundaries in the search for consistency in all of the people. *Psychological Review* 87, 88-101.
- Kenny, D. A. (1994): *Interpersonal Perception: A social relations analysis*. New York, Guilford Press.
- Kolar, D. W. (1995): Individual differences in the ability to accurately judge the personality characteristics of others. Riverside, University of California, *Doktorská disertační práce*.
- Kruglanski, A. W., Ajzen, I. (1983): Bias and error in human judgment. *European Journal of Social Psychology* 13, 1-44.
- Kunda, Z. (1987): Motivated inference: Self-serving generation and evaluation of causal theories. *Journal of Personality and Social Psychology* 53, 636-647.
- Levesque, M. J., Kenns, D. A. (1993): Accuracy of behavioral predictions at zero acquaintance: A social relations analysis. *Journal of Personality and Social Psychology* 65, 1178-1187.
- Marangoni, C., Garcia, S., Ickes, W., Teng, G. (1995): Empathic accuracy in clinically relevant setting. *Journal of Personality and Social Psychology* 68, 854-869.
- McCrae, R. R. (1982): Consensual validation of personality traits: Evidence from self-report and ratings. *Journal of Personality and Social Psychology* 43, 293-303.
- McCrae, R. R., Costa, P.T. (1989): Different points of view: Self-reports and rating in the assessment of personality. In: Forgas, J.P., Innes, J.M. (Eds.), *Recent advances in social psychology: An international perspective*. North-Holland, Elsevier Science.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Martin, T. A., Oryol, V. E., Rukavishnikov, A. A., Senin, I. G., Hřebíčková, M., Urbánek, T. (v tisku): Consensual validation of personality traits across cultures. *Journal of Research in Personality*.
- McGowen, J., Gormly, J. (1976): Validation of personality traits: A multicriteria approach. *Journal of Personality and Social Psychology* 34, 791-795.
- Mischel, W. (2001, původně 1968): Consistency and specificity in behavior. In: Funder, D.C., Ozer, D. J. (Eds.): *Peaces of the personality puzzle: Readings in theory and research*. New York, W. W. Norton.
- Miller, D. T., Ross, M. (1975): Self-serving biases in the attribution of causality: Fact or fiction? *Psychological Bulletin* 82, 213-225.
- Norman, W. T., Goldgerg, L. R. (1966): Raters, ratees, and randomness in personality structure. *Journal of Personality and Social Psychology* 4, 681-691.
- Ozer, D. J., Reise, S. P. (1994): Personality assessment. *Psychological Bulletin* 97, 307-315.
- Paunonen, S.V. (1989): Consensus in personality judgments: Moderating effects of target-rater acquaintanceship and behavior observability. *Journal of Personality and Social Psychology* 56, 823-833.
- Reise, S. P., Waller, N. G. (1993): Traitendness and the assessment of response pattern scalability. *Journal of Personality and Social Psychology* 65, 143-151.
- Ross, L., Nisbett, R. E. (1991): *The Person and the Situations: Perspectives of Social Psychology*. New York, McGraw-Hill.
- Ruisel, I., Ruiselová, Z. (1990): *Vybrané problémy psychológie poznávania*. Bratislava, Veda.
- Shraugher, J. S., Schöneman, T. J. (1979): Symbolic interactionist view of self-concept: Through the looking glass darkly. *Psychological Bulletin* 86, 549-573.
- Shrout, P. E., Fleiss, J. L. (1979): Intraclass correlations: Uses in assessing rater reliability. *Psychological Bulletin* 86, 420-428.
- Schneider, D. J., Hastorf, A. H., Ellsworth, P. C. (1979): *Person perception* (2nd ed.) Reading, Addison-Wesley.
- Snyder, M. (1987): *Public appearances, private realities: The psychology of self-monitoring*. New York, W.H. Freeman.
- Snyder, M., Ickes, W. (1985): Personality and social behavior. In: Lindezey, G., Aronson E. (Eds.): *Hanbook of social psychology*, Reading, Addison-Wesley, 883-948.
- Storms, M. D. (1973): Videotape and the attribution process: Reversing actors' and observers' point of view. *Journal of Personality and Social Psychology* 27, 165-175.
- Taft, R. (1955): The ability to judge people. *Psychological Bulletin* 52, 1-23.

- Watson, D. (1989): Strangers' ratings of the five robust personality factors: Evidence of surprising convergence with self-report. *Journal of Personality and Social Psychology* 57, 120-128.
- Wiggins, J. S. (1973): *Personality and prediction: Principles of personality assessment*. Reading, Addison-Wesley.

SOUHRN

Přehledová studie je věnována metodologickým souvislostem výzkumu shody mezi sebeposouzením a posouzením druhými a moderátorům ovlivňujícím míru shody. V první části jsou uvedeny dva možné způsoby výpočtu shody mezi posuzovateli: porovnávání odlišností průměrů nebo stanovení míry shody pomocí korelací (profilů, položek, vnitrotřídní korelace). V druhé části práce se autorka zabývá čtyřmi moderátory ovlivňujícími míru shody mezi posuzovateli (posuzovatel, cílová osoba – posuzovaný, posuzovaný rys a informace). Studie shrnuje mimo jiné také

výsledky původního výzkumu jehož cílem bylo zjistit míru shody mezi sebeposouzením a posouzením prováděným druhými při posuzování osobnostních charakteristik obsažených v pětifaktorovém modelu osobnosti zahrnujícím charakteristiky *neuroticismus*, *extraverze*, *otevřenost vůči zkušenosti*, *přívětivost* a *svědomitost* zjišťovaných českou verzí NEO osobnostního inventáře (NEO-PI-R). Mezi sebeposouzením v jednotlivých dimenzích pětifaktorového modelu a posouzením těchto respondentů druhými bylo dosaženo relativně vysoké míry shody. Oproti očekávání byla nejvyšší míra shody zaznamenána u dimenze zjišťující *otevřenost vůči zkušenosti*, podle očekávání byla nejnižší shoda zaznamenána při posuzování charakteristik souvisejících s *neuroticismem* a *svědomitostí*. Míra shody mezi sebeposouzením a posouzením druhými v rámci různých skupin posuzovaných (muži, ženy, adolescenti, dospělí) a posuzovatelů (manželé, sourozenci, jiní příbuzní, přátelé) se v jednotlivých charakteristikách pětifaktorového modelu výrazně neliší a je relativně vysoká.